क्रमेणादितो बुधैः। संख्योक्तान्यदिने भागहारे वृद्धीतरे तथा"। प्रकारान्तरन्तु, "पञ्चाब्धिरामयुग्मैकशून्यैकयुग्मवह्नयः। चतुःपञ्चर्त्तवो) ५,४,३,२,१,०।१,२,३,४,५,६, माघात् छायापादा दिनार्द्धके। अयनांशजमासान्ते विपादगणनक्रमात्। दिने दिने भागहारो मध्यच्छायापदे मतः। चङ्क्रेः षष्ठांशको व्यङ्क्रिरङ्गुलेर्व्यङ्गुलिस्तथा। मद्यूनं द्विशतं हीनं मध्यपादैश्च षड्गुणैः। छायापादैश्च मध्योनैः षड्युतैर्द्विगुणैर्हरेत्। ग्राह्यमादिपदार्द्धं तु लब्धा दण्डा गतैष्यकाः। प्राक् पश्चिमदिनार्द्धात्तु शेषात् षष्टिगुणात्पलम्"। इदञ्च देशभेदविषयं स्थूलं च सूक्ष्मन्तु सू० सि० उक्तं तच्च छायाशब्दे दृश्यम्।

छायापुरुष पु० छायायां दृश्यः पुरुषः पुरुषाकृतिः। आकाशे द्रष्टव्ये निजच्छायानुरूपे पुरुषाकृतियुक्ते पदार्थे। तद्दर्शनोपायमाह योगप्रदीपिकायाम् ५पटले

"शिव उवाच। निरभ्रं गगनं देवि! यदा भवति निर्म्मलम्। तदा छायामुखो भूत्वा निश्चलः प्रयतो धिया। स्वच्छायाकल्पमालोक्य स्वगुरूक्तक्रमेण वै। सम्मुखं गगनं पश्येन्निर्निमेषस्तथैकधीः। शुद्धस्फटिकसङ्काशः पुरुषस्तत्र दृश्यते। न दृश्यते यदा तत्र पुनस्तद्वत् परीक्षयेत्। बहुधा दर्शनेनैव साक्षात्कारो भवेत् ध्रुवम्। कस्यचित् भाग्यतो दृश्यो यदि बिम्बोऽक्षिगोचरः। भवत्येव न सन्देहो गुरुविश्वासतः शिवे!। गुरुं सम्यक् पूजयित्वा पश्येच्छायां समाहितः। तथा षण्मासपर्य्यन्तं मृत्युस्तस्य न विद्यते। शिरोहीनं यदा पश्येत् षण्मासाभ्यन्तरे मृतिः। यदा पादौ न दृश्येते भार्य्याहानिर्न संशयः। न दृश्येते यदा पाणी भ्रातुर्हानिर्न संशयः। एतज् ज्ञात्वा सुधीः सम्यक् गङ्गातीरं समाश्रयेत्। योगाभ्यासेन सततं प्राणायामेन संस्कृतः। यथा वा सत्समीपस्थो लक्षं मृत्युञ्जयं जपेत्। योह्यभुक्तो हविष्याशी यतवाग्यतमानसः। मृत्युञ्जयेन्न सन्देहो अन्यथा मृत्युमृच्छति। यदा तु मलिनं पश्येत् ज्वरपीडा भवेत्तदा। तस्य शान्तिं प्रकुर्व्वीत शिवसेवां समाहितः। रक्तवर्णं यदा पश्येदैश्वर्य्यं भवति ध्रुवम्। मध्यच्छिद्रं यदा पश्येत् शत्रुघातो भवेत्तदा। एवं सन्दर्शनं देवि! ज्ञानवान् भवति ध्रुवम्। नारदाय पुरा प्रोक्तं मया पुरुषदर्शनम्। तत्प्रसादान्महायोगी भूत्वा लोकांश्चरत्यसौ। स्वच्छायादर्शनं देवि। कलौ पुरुषलक्षणम्। दीर्घायुः समवाप्नोति ज्ञानञ्चापि सुनिर्मलम्"।

छायायन्त्र न० छायया कालज्ञानसाधकं यन्त्रम्। कालज्ञानसाधकेषु शङ्कुयष्टिचक्रप्रभृतिषु यन्त्रभेदे। "शङ्कुयष्टिधनुश्चक्रैश्छायायन्त्रैरनेकधा। गुरूपदेशाद्विज्ञेयं कालज्ञानमतन्द्रितैः" सू० सि०।

छायामान पु० छायया सूर्य्यप्रतिबिम्बेन मीयते मा—कर्म्मणि ल्युट्। १चन्द्रे हेमच० ६त०। २छायायाः प्रमाणे न०।

छायामित्र न० छायाया मित्रमिव। आतपत्रे शब्दरत्न०।

छायामृगधर पु० छायारूपं मृगं धरति धृ—अच्। चन्द्रे त्रिका०। छायाशशधरादयोऽप्यत्र।

छायाविप्रतिपत्ति स्त्री छायानां देहकान्तीनां तत्प्रभृतीनां विप्रतिपत्तिर्विरुद्धा प्रतिपत्तिः। सुश्रुतोक्ते नृणां मरणसूचके देहकान्त्यादीनामन्यथाभावे यथाह सुश्रुतः। "अथातश्छायाविप्रतिपत्तिमध्यायं व्याख्यास्यामः। श्यावा लोहितिका नीला पीतिका वापि मानवम्। अभिद्रवति यं छाया स परासुरसंशयम्। ह्रीश्रियौ नश्यतो यस्य तेज ओजः स्मृतिः प्रभा। अकस्माद्यं भजन्ते नो स परासुरसंशयम्। यस्याधरौष्ठः पतितः क्षिप्तश्चोर्द्धं तथोत्तरः। उभौ वा जाम्बवाभासौ दुर्लभं तस्य जीवितम्। आरक्ता दशना यस्य श्यावा वा स्युः पतन्ति च। खञ्जनप्रतिमा वापि तं गतायुषमादिशेत्। कृष्णा स्तब्धावलिप्ता वा जिह्वा शूना च यस्य वै। कर्कशा वा भवेद्यस्य सोऽचिराद्विजहात्यसून्। कुटिला स्फुटिता वापि शुष्का वा यस्य नासिका। अवस्फूर्जति मग्ना वा न स जीवति मानवः। सङ्क्षिप्ते विषमे स्तब्धे रक्ते श्रस्ते च लोचने। स्यातां वा प्रस्रुते यस्य स गतायुर्नरो ध्रुवम्। केशाः सीमन्तिनो यस्य संक्षिप्ते विनते भ्रुवौ। लुनन्ति चाक्षिपक्ष्माणि सोऽचिराद्याति मृत्यवे। नाहरत्यन्नमास्यस्थं न धारयति यः शिरः। एकाग्रदृष्टिर्मूढात्मा सद्यः प्राणान् जहाति सः। बलवान् दुर्बलो वापि सम्मोहं योऽधिगच्छति। उत्थाप्यमानो बहुशस्तं धीरः परिवर्जयेत् उत्तानः सर्व्वदा शेते पादौ विकुरुते च यः। विप्रसारणशीलो वा न स जीवति मानवः! शीतपादकरोच्छ्वासश्छिन्नश्वासश्च यो भवेत्। काकोच्छ्वासश्च यो मर्त्यस्तं धीरः परिवर्जयेत्। निद्रा न च्छिद्यते यस्य यो वा जागर्त्ति सर्व्वदा। मुह्येद्वा वक्तुकामस्तु प्रत्याख्येयः